

OSMANLI'LARIN RUMELİ'DE İLK FETHETTİKLERİ ÇİMBİ KAL'ASI

M. Münir Aktepe

Mevzu'un mâhiyeti . XIII. asrın sonu ile XIV. asrın başlarında, inkıraz halinde bulunan Anadolu Selçuk devletinin şimal-i garbi ucunda teşekkül ederek, daha ziyâde Bizans imparatorluğu üzerinde inkişaf eden yeni bir Beylik vücûda geliyordu. Bilâhire Osmanlı imparatorluğu nâmını alacak olan bu Beylik, ilk devirlerde civar türk devletleriyle temasta olduğu gibi Bizans ile de bâzen dostâne bâzen hasmâne olmak üzere münâsebette idi. Bilhassa Bizans'ın Anadolu Yarımadası'ndaki topraklarını ele geçirip, onu, karşı sahile, Trakya ve Balkanlara çekilmeye mecbûr ettikten sonra da zaman zaman yardım veyahut tazyik maksadiyle Rumeli'ye, kendi kudretine göre kuvvet sevketmekten geri durmuyor, aradaki teması kesmiyordu. Zira, XIV. asrın başlarında Bizans imparatorluğunu garpten ve şimalden tehdid eden Osmanlı Türkleri gibi her fırsattan istifade ederek Bizans aleyhine genişlemek isteyen Sırbistan ve Bulgaristan devletleri vardı. Bunlar da mezkûr asrın başlarında yeni bir canlılık gösteriyorlar ve İmparatorluğa vâris olmaya çalışıyorlardı. Velhâsıl Osmanlılar, Bulgarlar ve Sırplar, dört taraftan çevirdikleri bu İmparatorluğu bir an evvel kendi aralarında taksime uğraşmakta idiler. Ortada sür'atla inkıraza doğru sürüklenip giden eski bir İmparatorluk vardı. Siyasî, ictimai ve iktisadî bakımlardan geçirdiği buhranlar, onun uzun ömürlü olamayacağını gösteriyordu. Bundan dolayı kendini dört taraftan kuşatan üç genç devlet, en büyük hisseyi kendilerine ayırabilmek gayesiyle büyük gayretler sarfetmek hatta kendi menfaatları icâbı bâzen Bizans nâm-ı hesabına, birbirleriyle mücâdeleden dahi ictinâp etmemekte idiler. Bu bakımdan Osmanlı Beyliğinin ilk müessisi sayılan Osman Bey ile bilhassa oğlu Orhan Bey, Bizans'ın gerek dâhilî ve gerek hâricî vaziyetini yakından tâkibetmişler; lüzûm gördükçe

ya hükûmete yardım etmek veya dahildeki partilerden birini iltizam eylemek suretiyle diğer rakiplerinden daha faal bir rol oynamaya çalışmışlardı. Osmanlıların, Bizans devletini sâdece Avrupa kıt'asına sürmüş olmakla iktifâ etmiyerek, orada da Osmanlı Beyliğinin menfaatlarını te'mine uğraşmaları bunun içindir. Lâkin bu ilk faaliyetlerden her zaman kat'i ve fi'ilî netiyeler beklenmeyeceği de muhakkaktı; yâni Osmanlıların baskın yaptıkları veya hut yardım maksadiyle girdikleri yerleri istilâyâ kalkışmayarak, evvelâ kendilerine zemin hazırlayacakları gayet tabii idi. Orhan Bey, henüz babası Osman Beye vekâlet ettiği tarihlerden itibaren, Trakya sahillerine bir çok çıkartmalar yaptırarak bu havâlinin vâzietini iyi bir surette öğrenmişti. Meselâ hicri 721 (1321) senesinde Şarki Trakya sahillerine icra edilen baskın harekâtı;¹ 727 (1327) de Andronikos III. ile büyük babası arasında mevcûd ihtilâf yüzünden, Orhan Bey'in, ihtiyar Andronikos'a yardım için gönderdiği kuvvetleri hâmil donanmanın faaliyeti;² 1337 tarihinde Büyük - Çekmece (Athyra, Athyros) ile Epivatos (Boyados) sâhillerine taarruz eden 45 gemiden mürekkep kuvvetlerin tahribatı³ bu meyanda zikredilebilir. Maamafih Kantakuzenos'un Bizans tahtını gasbetmesi üzerine iki devlet arasındaki münâsebetler daha ziyâde artmış, 1345, 1346 ve 1347 ile 1349, 1353 senelerinde Türk askerleri (Karesi, Saruhan ve Aydın oğullarının bir çok geçişleri varsa da burada Osmanlı Türkleri kastedilmektedir.) müteaddit def'alar Trakya ve Makedonya bölgesine geçerek⁴ (son seferler Orhan Bey oğlu Süleyman Paşa kumandasında olmuştur.) dâhili ve hârici mücâdelelere iştirâk etmişlerdi. İşte bu hareketler, çeyrek asırlık bir devre içinde, Rumeli'de dahi Bizans'la sıkı

¹ Nikephoros Gregoras ve Georgios Phrantzes'e müsteniden Hammer, *Devlet-i Osmanîye târihi* (M. Ata terc.), İstanbul 1329, I, s. 172; Necib Âsım-Mehmed Ârif, *Osmanlı târihi*, İstanbul 1335, s. 619-621.

² Ioannes Kantakuzenos, fransızcaya terc. Cousin, *Histoire de Constantinople*, Paris 1685, VII, 94; Hammer, *Ayn. esr.*, I, s. 172; Th. D'Oksza, *Histoire de l'Empire Ottoman*, Constantinople 1871.

³ Ioannes Kantakuzenos, *Ayn. esr.*, VII, s. 310-12.

⁴ Bu husûs için bak: Ioannes Kantakuzenos, *Ayn. esr.*, VIII, s. 16; Salaberry, *Histoire de l'Empire Ottoman*, Paris 1813, I, s. 53 vd.; Le Beau, *Histoire du Bas - Empire*, Paris 1836, XX, s. 168 vd.; Gibbons, *Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşu* (terc. R. Hulûsi), İstanbul 1928, s. 74; Mükrimin H. Yınanç, *Düstûrnâme-i Enveri, medhal*, İstanbul 1930, s. 61.

bir temas devam ettiğini göstermekte ve bu vesilelerden bilisti-fâde Osmanlı Türklerinin, Bizans işlerine yakından vâkıf oldukları anlaşılmaktadır. Her nekadar bu seferler ve Trakya'da yapılan cevelanlar neticesinde Osmanlılar, Rumeli'de kendileri için toprak elde etmemişlerse de, içlerinden bâzıları bu geçişler esnasında orada kalarak, yerli halk ile ihtilât ettiklerinden Türk sekenesinin Balkanlarda tezâyüdünü mümkün kılmışlardı. Maamafih bir-birini pek sık tâkibeden seferlerden sonra Osmanlıların, Avrupa sahillerinde kendilerine köprü başı vazifesi hizmet ni görecek bir yer elde etmeleri pek gecikmedi. Avrupa'nın Marmara sahillerinde ilk def'a müstahkem bir mevki işgal edildiği gibi, Rumeli'de Bizans imparatorluğuna âid küçük bir kısım arazi parçası da Osmanlı beyliğine ilhak olundu. Bu mıntikanın genişlik itibariyle ehemmiyeti yoksa da sevk ül-ceyş nokta-i nazarından kıymeti pek büyüktü; zira şimalden ve garbden gelen tazyıklar karşısında dâima geri çekilmekte olan Bizans imparatorluğunun diğer bir vârisi de, göz diktiği yerleri te'min maksadiyle faaliyete geçmişti. Elde edilen bu ilk mevzi'in askeri ehemmiyeti sâyesinde, Osmanlı Türkleri derhal Gelibolu yarımadasını işgal etmişler, şimal ve garp istikametlerinde taarruzlarına devam ile henüz Bizans'tan evvel onun diğer düşmanlarını yâni Bulgarları ve Sırbıları tehlikesiz bir hâle sokmuşlardı. Osmanlıların, Rumeli'de elde ettikleri bu ilk kal'a onların ileride, Avrupa kıt'asında yapacakları geniş ilerleme hareketinin başlangıcı olmuştur. Şarki Trakya'nın Marmara sahilleri üzerinde bulunan bu mahal, pek haklı olarak, türklerin hemen - hemen mukaddes bir bölgesi olmuş ve Süleyman Paşa'nın Bulayır'a defni ise bu kudsiyeti biraz daha artırmıştır. Lâkin tarihimiz için bu kadar büyük ehemmiyeti hâiz olan bu yerin, yâni Avrupa kıt'ası üzerinde elde ettiğimiz ilk kal'anın fethi mes'elesi münakaşalı kalmış, hatta yeri ve isminin yazılış şekli bile kat'i olarak tesbit edilememiştir. Biz bu yazımızda, başlı başına bir araştırma mevzu'u teşkil eden feth mes'elelerini bir tarafa bırakarak⁵, sâdece bu kal'anın ismini ve yerini, istifâde ettiğimiz menba'lara göre tâyine çalıştık.

⁵ Bu mes'ele hakkında bâzı müverrihler, Orhan Bey'in, 1353 senesinde Ioannes Kantakuzenos'a yapmış olduğu yardıma mukabil, böyle bir kal'ayı elde ettiğini ve fakat bir daha çıkmayarak, mezkûr mevki'den bütün

I.

Çimbi ismi hakkında . Osmanlı Türkleri, müstakil bir beylik te'sis ederek gündün güne Bizans toprakları üzerinde inkişaf ettikçe, elde ettikleri köy, kasaba ve şehirlerin isimlerini ya değiştirmişler veyâhut kendi şivelerine uygun bir şekilde Türkçeleştirmek suretiyle eski ismini muhafaza etmişlerdir. Meselâ Gelibolu (Kallipolis), Bulayır (Plagiari)⁶, Mürefte (Myriophyton), Edirne (Adrianopolis) gibi mahaller bu meyanda zikredilebilir. Yalnız bu nevi, şehir ve kasabaların bâzılarının isimleri, eski Osmanlı harfleriyle gayet vâzih ve dâima birbirinin aynı olarak, yâni aynı imlâ ile yazılmış ise de bâzılarının isimleri, muhtelif eserlerde muhtelif şekillerde kayd olunmuştur. Meselâ bizim üzerinde durduğumuz Çimbi kal'asının ismidde bunlardan birini teşkil etmektedir. Gerek garp, gerek şark me'hazlarında bu kal'anın

Trakya'yı işgal etmiş olduğunu yazarlar. Bâzıları ise 1356 senesinde icra edilen baskın neticesinde, Marmara sahillerindeki ilk Bizans kal'asının, Osmanlı Türkleri eline geçmiş olduğunu kabûl ederler. Bu ihtilâflı mes'ele hakkında biraz daha geniş mâlûmat almak için şu eserlere müracaat olunabilir :

Âşık Paşa-zâde, *Tevârih-i âl-i Osman*, İstanbul 1332, s. 48 ; *Ayn. esr.* (Giese neşri), Leipzig 1929, s. 44 ; *Tevârih-i âl-i Osman* (Giese neşri), Breslau 1922, s. 14 - 17 ; Oruç b. Âdil, *Tevârih-i âl-i Osman* (Babinger neşri), Hannover 1925, s. 17 vd. 90 vd. ; Mehmed Neşri, *Târih-i Cihannümâ*, Ankara 1949, I, s. 170 vd. ; İdris-i Bitlisî, *Heşt Behişt*, 60/B, Nurosmaniye kütüphanesi No. 3210 ; Muhiddin Çelebi, *Tevârih-i âl-i Osman*, s. 22, Millet kütüphanesi Ali Emiri Efendi kitapları, târih kısmı No. 15 ; Hadidî, *Tevârih-i âl-i Osman*, 26/A, Üniversite kütüphanesi, türkçe yazma No. 1268 ; Hoca Sa'deddin, *Tac üt-tevârih*, İstanbul 1279, I, s. 54 ; Âli, *Küh ul-ahbar*, İstanbul 1277, V, s. 45 vd. ; Mehmed Şakir, *Yeni Osmanlı târihi*, İstanbul 1330, I, s. 261 vd. ; Fevzi Kurdoğlu, *Gelibolu ve Yöresi târihi*, İstanbul 1938, s. 36 vd. ; İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı târihi*, Ankara 1947, I, s. 46-47 ve 60-61.

Ioannes Kantakuzenos, *Ayn. esr.*, VIII, s. 144-47 ; E. de Muralt, *Essai de chronographie Byzantine*, Saint Pétersbourg 1855, II, s. 642 vd. ; Le Beau, *Ayn. esr.*, XX, s. 325, 335, 402 ; Hammer, *Ayn. esr.*, I, s. 188-94 ; Th. D'Oksza, *Ayn. esr.*, I, s. 117 ; De la Jonquière, *Histoire de l'Empire Ottoman*, Paris 1881, s. 124 ; Jouannin, *Turquie*, Paris 1840, s. 30 ; T. Levallée, *Histoire de la Turquie*, Paris 1859, I, s. 198 vd. ; Gibbons, *Ayn. esr.*, s. 82 ; Charles Dhiel, *Bizans İmparatorluğu târihi* (Cevdet Yularkıran terc.), İstanbul 1939, s. 175 ; N. Jorga, *Geschichte des Osmanischen reiches*, Gotha, 1908, I, s. 190-198.

⁶ Henri Kiepert, *Specialkarte von Westlichen kleinasien*, Berlin 1890.

ismi mütenevvi bir tarzda yazılmıştır. Mevzu'-ı bahs mahallin işgali sıralarında Bizans tahtına hâkim olan Kantakuzenos, eserinde bu ismi, Τζύμπε (Tzympe) şeklinde kaydeder⁷. Bunun Cousin tarafından yapılmış olan tercümesiyle⁸ Le Beau'da ise Zimpé⁹ imlâsiyle yazılıdır. Başlı başına müstakil birer *Osmanlı târihi* te'lif etmiş bulunan Th. D'Oksza¹⁰, De la Jonquière¹¹, Hammer¹², T. Lavallée¹³, Jouannin¹⁴ gibi müverrihlerde Tzympe tarzını tercih etmişlerdir. Son asır müelliflerinden Gibbons bu ismi Tsympe şeklinde yazar¹⁵. Bunlar hâricinde kalan ve fakat Osmanlı târihine âid vuku'attan bahseden sâir bâzı müelliflerde ekseriyetle yukarıdaki şekillerden birini kabûl etmişlerdir.

Bizim târihcilerimize gelince ; bunların mevzu'-ı bahs kal'anın adını daha mütenevvi imlâ şekilleriyle yazdıkları görüldü. Muhtelif vekayi'nâmelerde çeşidli yazılış tarzlarına tesâdüf edildiği gibi, bir vekayi'nâmenin muhtelif nüshalarında, hatta bir nüshanın muhtelif sayfelerinde dahi¹⁶ (muhakkak ki müstensihlerin hatâsı) başka-başka şekillerde yazılı olduğu müşâhede olunur. Meselâ Osmanlı târihine âid eski kaynakların başlıcalarından biri olan *Âşık Paşa-zâde târihi*'nin Âli Bey tab'ında Çin چين hisarı¹⁷ diye mukayyed olan mezkûr kal'anın adı, F. Giese tarafından neşredilmiş nüshada Cimbi چى¹⁸ şeklinde yazılıdır ; yine *Âşık Paşa-zâde târihi*'nin, Topkapı-Sarayı, Emânet-hâzine kütüphanesinde mevcûd diğer bir yazma nüshasında ise Cimbini چىنى olarak

⁷ Kantakuzenos, III, s. 242 den naklen, Jorga, *Ayn. esr.*, s. 194.

⁸ Kantakuzenos (Cousin, *Hist. de Constantinople*, VIII, s. 162).

⁹ Le Beau, *Histoire du Bas-Empire*, XX, s. 334.

¹⁰ *Histoire de l'Empire Ottoman*, I, s. 119.

¹¹ *Histoire de l'Empire Ottoman*, s. 124.

¹² *Ayn. esr.*, I, s. 194.

¹³ *Histoire de la Turquie*, Paris 1859, I, s. 198.

¹⁴ *Turquie*, Paris 1840, s. 30.

¹⁵ Gibbons, *Ayn. esr.*, s. 82.

¹⁶ Meselâ bk. İdris-i Bitlisî, *Heşt Behişt*, 60/B de « چىنى », 61/B de « چىنى », Nurosmaniye kütüphanesi No. 3210 ; Solak-zâde Mehmed Hemdemî *Târih*, 15/A da « چىنىك », 15/B de « چىنىك » Topkapı-Sarayı, Bağdad-köşkü kütüphanesi No. 199.

¹⁷ *Tevârih-i âl-i Osman*, İstanbul 1332, s. 48.

¹⁸ *Tevârih-i âl-i Osman*, Leipzig 1929, s. 44.

gösterilmiştir¹⁹. Neşri'nin *Târih-i Cihannümâ*'sında, mezkûr kal'a-nın adı, harekeli olarak Cembini جىمىنى²⁰ tarzında yazılmıştır. İdris-i Bitlisi'nin *Heşt Behişt* adlı eserinin muhtelif nüshalarında ise Cimni جىمى²¹, Cibni جىبى²² şekilleri görülmektedir. Osmanlı tarihine âid eserlerden daha birkaçı bu iki şekilden birincisini tercih etmişlerdir. Meselâ Müneccim-Başî'nin *Sahâif ül-ahbâr*'ında Cimni جىمى²³, Cimen جىمن²³, *Hasan Bey-zâde tarihi* ve Hoca Sa'deddin Efendi'nin *Tâc üt-tevârih*'i²⁴ ile F. Giese'nin neşretmiş olduğu müellifi meçhûl *Tevârih-i âl-i Osman*'da da bir harfin tahalüfü ile Çimni جىمىنى²⁵ imlâsı görülmektedir. Bunların hâricinde kalan diğer Osmanlı vekayi'nâmelerinde, bu kal'anın adı, biraz daha farklı imlâlarla yazılmıştır. Muhiddin Çelebi'nin *Tevârih-i âl-i Osman*'ında Çümbin جومبين²⁶, Hadîdi'nin *Tevârih-i âl-i Osman*'ında (Manzûm) Cinbi جىبى²⁷ ve nihayet Oruç b. Âdil'in *Tevârih-i âl-i Osman*'ında Çimnik چىمىك²⁸ dir. Yalnız bu sonuncuya müşabehet arz eden Çimnik چىمىك²⁹, Cimenlik چىمىك³⁰, Çimlenlik چىملىك³¹ gibi

¹⁹ *Tevârih-i âl-i Osman*, 48/A, No. 1433.

²⁰ Neşri, *Cihannümâ*, s. 95 vd., Müze-i hümayûn kütüphanesi, No. 479. Bu eser Fâik Reşid Unat ve Mehmed Köymen tarafından tenkidli olarak basılmıştır (*Kitab-ı Cihannümâ, Neşri târihi*, Ankara 1949, I). Kitabın eski harflerle olan kısmında (s. 172 vd.) kal'anın adı Müze-i hümayûn nüshasında ki şekilde fakat harekesiz olarak yazılmıştır. Yeni harflerle olan kısmında ise bu isme «Cimbeni» şekli verilmiştir. Bizim, mezkûr ismin okunuşu hakkındaki fikrimiz, makalemizin bu mes'eleye tahsis ettiğimiz yerinde tafsîl edilmiştir.

²¹ *Heşt Behişt*, 61/B, Nurosmaniye kütüphanesi, No. 3210

²² *Ayn. esr.* 59/A, Nurosmaniye kütüphanesi, No. 3211; 130/B, Topkapı Sarayı, Revan kütüphanesi No. 1514.

²³ *Sahâif ül-ahbâr*, İstanbul 1285, III, s. 298.

²⁴ *Hasan Bey-zâde târihi*, 12/B-13/A, Bağdad-köşkü kütüphanesi No. 207; *Tâc üt-Tevârih*, İstanbul 1279, I, s. 54.

²⁵ *Tevârih-i âl-i Osman*, Breslau 1922, s. 16.

²⁶ *Tevârih-i âl-i Osman*, s. 22, Millet kütüphanesi, Ali Emiri Efendi kitapları, târih kısmı No. 15; Üniversite kütüphanesi fotoğraflar kısmı No. 3.

²⁷ *Tevârih-i âl-i Osman* (Manzûm), 36/A, Üniversite kütüphanesi, türkçe yazmalar No. 1268; Maamafih bu eserin, Velîüddin Efendi kütüphanesi, Cevdet Paşa kitapları kısmında 152 numara ile mukayyed olan nüshasında aynı isim Cibni جىبى şeklinde. Bk. s. 85.

²⁸ *Tevârih-i âl-i Osman*, Hannover 1925, s. 18 ve 91.

²⁹ Solak-zâde Mehmed Hemdemî, *Ayn. esr.*, s. 23.

³⁰ Lütüf Paşa, *Tevârih-i âl-i Osman*, İstanbul 1341, s. 29.

³¹ Âli, *Ayn. esr.*, İstanbul 1277, s. 45.

daha bâzı adlarla, aynı kal'anın tesmiye edildiğine, oldukça muahhar sayılan müverrihlerimizin eserlerinde tesâdüf etmekteyiz.

Görülüyorki bu vekayi'nâmelerin hemen-hemen hiç birinde müşterek bir imlâ vahdeti yoktur. Mevzu -ı bahs kal'anın adını her müellif ve belki de her müstensih kendi teleffuzuna göre yazmıştır. Bu bakımdan, yek-nazarda birini diğerine tercih etmek ve bu kadar mütenevvi yazılış şekli arasından, kal'anın asıl isminin, eski imlâ ile nasıl yazıldığını ve nasıl telâffüz edildiğini tefrik ederek, bugünkü imlâ şekline tahvil etmek her halde pek basit bir mes'eale olmasa gerektir. Burada, noktaların biraz ileri ve geri konmuş olmasının da, mezkûr ismin okunuşunda tahavvüller husûle getirebileceğini göz önünde tutmak icâbeder.

Osmanlı devletinin ilk devirlerine âid vuku'at için en eski kaynaklar meyanında sayabileceğimiz bu eserler, mevzu'-ı bahs husûsda, bizi tatmin edici mâhiyette görünmediğinden, mes'elenin biraz daha tenviri gayesile, Başvekâlet arşivindeki tahrir defterleri üzerinde de araştırmalara devam ettik; ve Fatih devri ile Yavuz Sultan Selim zamanına âid tahrir defterlerinin, müteaddid yerlerinde, mezkûr mahallin ismine tesâdüf eyledik³². Bu defterlerde, vakayi'nâmelerimizde gördüğümüz imlâ şekillerinden biri müstesna, temâmen ayrı bir tarz göze çarpıyor. Tahrir defterlerinde bu isim dâima Cinbi جىبى şeklinde yazılı olup; yalnız harekesiz olduğu için, sessiz harflerden müteşekkil bu ismi okumak yâni harekelendirmek de bir mes'eale teşkil ediyordu. Yedi sekiz türlü okunmak ihtimâli olan bu kelimeyi, tam ve doğru okuyabilmek için şüphesiz devrinin vekayi'nâmelerinde ve hareke ile yazılmış olan bir nüshada tecrübe etmek hepsinden münâsipti. Lâkin

³² Çimbi ismi, bahis mevzu'u olan defterlerde aşağıdaki şekillerde geçmektedir: «قریه امور بکلو جىبى دخی دیرلر»، «قریه حسن بلنور؟ تابع جىبى»، «قریه فلامیج تابع جىبى»، «قریه مستمجبلاتابع جىبى»، «طوغالچی یان خلد ملکه دزیابت جىبى تابع کلبولی».

Bu kayıtlar için bk. Hicri 879 tarihli *Gelibolu sancağı tahrir defteri*, s. 96/98, İnkılâp kütüphanesi, M. Cevdet yazmaları No. 79; Fâtih devri *Gelibolu sancağı tahrir defteri*, s. 3, Başvekâlet arşivi No. 12 ve 925 tarihli *Gelibolu livâsı tahrir defteri*, s. 273-76, Başvekâlet arşivi No. 75. Bunlardan mâda aynı mâhiyette daha bir hayli kayd vardır.

yukarıda birer birer zikrettiğimiz kaynaklardaki kayıtlarla bu husûsu halletmenin imkânsızlığını görünce, bize Kantakuzenos'ın, rumca metnindeki yazılış şeklini esas tutmak, o zamanın imlâ kaâdesine göre bu ismi okumak müreccah göründü. Zira, Kantakuzenos'ın, kendi devrinde türkler eline geçmiş bir kal'asının adını, daha doğru olarak yazacağı şüphesizdir. Bu, bizans vekayî'nâme'sindeki yazılış şeklini esas tutmamızın sebebi olmuştur.

Yukarıda kaydettiğimiz vechile Τζόμπη harflerinden müteşekkil bu kelimeyi klâsik grekçe ile okumak lâzım gelirse, bugünkü imlâ ile, Ç ü m p e diye yazmak ve telaffuz etmek icâbeder. Halbuki aynı ismi bizans rumcası ile okumak icâbederse, bugün Ç i m b i şeklinde yazmak ve telaffuz etmek lâzımdır³³. Bizim üzerinde durduğumuz devir XIV. asrın ortası olduğuna göre, burada, göz önünde tutulması lâzım gelen şüphesiz bizans grekçesidir. Bilhassa Hisar'ın Bizanslılara âid bulunması da bu mes'eleyi daha ziyâde takviye etmektedir. Buna nazaran mezkûr kal'anın adını bugünkü imlâmız ile Ç i m b i tarzında yazmak ve telaffuz etmek hepsinden doğru olacaktır. Bizim, XV, XVI ve daha muahhar asırlarda yaşamış olan müverrih ve müstensihlerimiz ise muhakkak ki bu kelimeyi telaffuz edildiği gibi yâni sesin kulaklarına geliş şekline göre alarak yazmış olduklarından yukarıda zikrettiğimiz mütenevvi imlâ şekillerinin doğmasına sebep olmuşlardır. Maamafih bu müverrihlerimizin içlerinden bazıları, bu sesi, ufak bir farkla, tam manâsiyle telaffuz etmiş ve yazmışlardır diyebiliriz. Meselâ *Âşık Paşa-zâda tarihi*'nin F. Giese tarafından bastırılmış olan nüshasında, adı geçen kal'anın Ç i m b i diye yazılmış olduğunu yukarıda görmüştük. Çok daha muahhar müelliflerimiz meyanında bulunan Haydar Alpagut'da *Denizde Türkiye* isimli eserinde bu şekli tercih ederek mevzu'-ı bahs kal'anın adını Ç i m b i³⁴ şeklinde yazmıştır.

³³ Grekçe isimlerin okunuşu hakkında bizi tenvir eden, Fakültemiz grekçe asistanı Dr. Zafer Taşlıkoğlu'na burada bilhassa teşekkür ederim.

³⁴ Haydar Alpagut, *Denizde Türkiye*. İstanbul 1937.

II.

Çimbi'nin yeri. Osmanlıların Rumeli'de elde ettikleri ilk kal'a olan Çimbi'nin yeri, bugün kat'i olarak mahdud ve muayyen hudutlarla tesbit edilmiş olmadığı gibi, bizim görebildiğimiz elde mevcûd haritaların hemen ekserisinde de gösterilmemiştir³⁵. Ancak Rumeli'nin istilâsında ilk üss ül-hareke olan mezkûr kal'anın mevki'i, bu husûsta en ziyâde mâlûmat veren kroniklerimizin bir kısmı tarafından, umûmiyetle «Görece'den aşağı Gelibolu'dan yukarı» diye müphem bir şekilde târif olunmakla iktifa edilmiş ve fakat hiç olmazsa kal'anın, Galibolu'nun şimalinde bulunduğu kat'i olarak anlatılmıştır. Bunlar hâricinde kalan daha muahhar garb ve şark müelliflerinden bazıları ise bu kal'anın yerini biraz daha vâzih bir surette tebellür ettirmeye çalışmışlar, bazıları da temâmiyle aksine olarak mevzu'-ı bahs mahalli Gelibolu'nun cenubunda zannetmişlerdir.

Şimdi, Osmanlıların Rumeli'ye geçişi mes'elesi dolayısıyla, Çimbi'nin yerini, eski müverrihlerin ne şekilde târif ettiklerini görelim. Bunlardan Ahmedî'nin *Tevârih-i âl-i Osman*'ında ve Şükrullah'ın *Behçet üt-Tevârih*'i ile Enverî'nin *Düstûrnâme*'sinde Çimbi kal'asının adı geçmez. Ancak yukarıda isimlerini kaydettiğimiz müverrihlere nazaran daha muahhar bir tarihçi olan Âşık Paşa-zâde, bu kal'anın fethi dolayısıyla yerini, şöyle târif etmektedir.

« مکر بر کون سیرایدرکن آیدینجی کدی تماشالی کدی کوردی بر غریب بنال.
برآز طوردی هیچ سویلمدی سلیمان پشایه، اجه بک دیرلردی بر عزیز واردی وهم خیلی
بهادر آکیلوردی ایدر خام تفکره واردک. سلیمان پشا ایدر بو دکری یکمک فکر ایدرین

³⁵ Msl. bk. J. Hellert, *Nouvel atlas physique politique et historique de l'Empire Ottoman*, Paris 1844; H. Kiepert, *General-Karte von der Europäischen Türkei*, Berlin 1870; H. Kiepert, *Special karte von Westlichen kleinasiens*, Berlin 1890; M. Eşref - M. Rüşdü, *Mükemmel ve mufassal atlas*, İstanbul 1325; *Rumeli-i şahâne haritası*, İstanbul 1317 (Erkân-ı harbiye-i umûmiye dâiresi); *Memâlik-i mahrusa-i şahânedan Rumeli kıt'asının haritası*, İstanbul 1289.

Her ne kadar yukarıda zikrettiğimiz haritalarda, mezkûr kal'anın ismi mukayyed değilse, Mehmed Şakir Paşa, 1795 tarihinde Londra'da basılmış olan bir haritanın, Çimbi kal'asının yerini göstermiş olduğunu, *Yeni Osmanlı tarihi*'nde yazar. Biz ancak, 1333 senesinde, maarif vekili Şükrü Bey'in delâletiyle tab'ettirilmiş olan *Osmanlı vatanı ve devr-i istilâ* isimli diğer bir haritada bu kal'anın kaydedilmiş olduğunu gördük.

شویله کچم که کافرك خبری اولیه دیدی. اجه بک وغازی فاضل ایتدیله بز ایکیمز کچلم کوز لم دیدیلر. سلیمان پاشا ایدر زردن کچرسز ایتدیله خام بر وارددرک اوته کچمکه یقیندره. کوچدیله اول ییره واردیلرک اول ییر ویرانجه حصاردر کوردهدن آشاغی دکر کناراندره. اجه بکله غازی فاضل بر صال چتدیله بندیلر کچجه یله چین حصاریک نواحیسنه چقدیلر. باغلرندره بر کافر اله کیردی کثیردیله صاله قویدیلر...»⁸⁶

Görülüyor ki Âşık Paşa-zâde'ye nazaran, Rumeli sâhilinde olan Çimbi kal'asının yeri, bugünkü Edincik yâni Kapı-dağ yarımadasına civar olan Görece'den aşağı ve Anadolu sâhilinde bulunan Virânca - hisar'ın karşısındadır. Fakat bu Viranca-hisar'ın nerede olduğu ve onun mukabelesinde bulunan Çimbi hisar'ı Gelibolu'nun şimalinde mi yoksa cenubunda mı bulunduğu tasrih edilmiş değildir. Bu mes'ele, Anonim bir *Tevârih-i âl-i Osman*'ın müellifi olarak gösterilen Oruç b. Âdil'in eserinde şu şekilde anlatılır.

« سلیمان پاشا ایتدی فکریم بودرک بودکیزی اوته کچمکه چاره اولیدی کم کسه طومسه کافرلی بی خبر ددی اجه بک و فاضل بک ایتدیله سلطام بیورسه بز اکیموز کچلوم ددلر سلیمان پاشا ایتدی نه یردن کچرسز بولر ایتدیله بوندی برل وارددرکه اوته کچمکه یقیندر ددلر سوردر کدلر بر ییر کوستردل اول ییرک آدنه وارنجه دیرلر بر حصار وارددر کورکچنلکدن اشاغه دریا کناراندره اکا چمنک حصاریک دیرلر آتک مقابله سنده اجه بک و فاضل بک بر صال دوزدر بندلر کچجه ایله چمنک قلعه سنک نواحیسنه چقدیلر...»⁸⁷

Burada mahal isimlerinin yazılış şekli her ne kadar *Âşık Paşa-zâde tarihi*'ne müşâbehet arzermeyorsa da, her iki eserde de kastedilen yerler ve târif şekli birbirinin aynidir. Nihayet Osmanlı imparatorluğunun ilk devirlerine âid târihi vuku'âtı diğer vekayi'nâmelerimize nazaran daha mufassal yazan Mehmed Neşri'nin *Târih-i Cihannümâ*'sındaki kayıdları gözden geçirince, bu eserde dahi Oruç b. Âdil'in *Tevârih-i âl-i Osman*'ındaki tafsilâttan başka bir şey'in mevcûd olmadığını görürüz. Meselâ: « سلیمان پاشا ایتدی بو دریایی اوته کچمکه امکان اولسی دیو فکر ایدرین کچ تماشا

⁸⁶ *Tevârih-i âl-i Osman*, İstanbul 1332, s. 47-48; F. Giese'nin neşretmiş olduğu nüshada ise bu husûs yukarıdaki şekle tevafuk etmek üzere şöyledir.

« سلیمان پاشا ایدر نه یردن کچرسز ایتدیله خام برل وارددرک یقیندر کچچک برلدر کوچدر اول ییر ویرانجه حصاردر کوردهدن اشاغه دکر کناراندره چمنک قرشوسندم اجه بکله غازی فاضل بر صال چتدیله بندیلر کچجه چی حصاریک نواحیسنه چقدیلر...»
Bk. *Tevârih-i âl-i Osman*, Leipzig 1929, s. 44.

⁸⁷ *Tevârih-i âl-i Osman*, Hannover 1925, s. 17 ve 90.

ایدب کافر طومسه درین دیدی اجه بک وغازی فاضل ایتدی کر بیوررک بز اکیمز کچلم سلیمان پاشا ایتدی زردن کچرسز ایتدیله خام بر وارددرکه اوته یقینه یقیندر اندن کچرز دیدیلر اندن سرب ویرانجه حصار درلردی کورکچنلکدن اشاغه چینی حصاریک مقابله سنده در انده واردلر تیزجک اجه بکله غازی فاضل انجدن بر صالذب ازرنه نب اول چینی حصاریک کچجه نواحیسنه چقدیلر باغلرینک آراسنده بر کافر اله کرب...»⁸⁸

ifâdesi, Çimbi'nin yerini tâyin için yapılan târif husûsunda yukarıki mâlûmata yeni bir şey ilâve etmiş değildir. Esâsen kuruluş devirlerine mütedâir mâlûmat hemen-hemen bütün Osmanlı târihine âid vekayi'nâmelerde, birbirinden istifâde edilmek suretiyle yazıldığı için yekdiğerinin aynı gibidir. Meselâ türklerin Rume-li'ye nasıl geçtikleri ve Çimbi kal'asının ne şekilde zâhtedildiği hakkındaki rivâyet, yukarıda kaydettiğimiz üç eserden mâda İdris-i Bitlisî'nin *Heşt Behişt*'i, Muhiddin Çelebi'nin *Tevârih-i âl-i Osman*'ı, Hadîdî'nin *Manzûm Tevârih-i âl-i Osman*'ı, *Rüstem-Paşa târihi*, Hoca Sa'deddin Efendi'nin *Tac üt-Tevârih*'i ile sâir daha bir çok *Tevârih-i âl-i Osman*' arda⁸⁹ birbirine tevâfuk etmektedir. Ancak bir kısım vekayi'nâmelerimiz ile bunlardan istifâde etmek suretiyle yazılan diğer eserler, yukarıdaki guruba dâhil olanlara nazaran biraz daha etraflıca olarak yâni Çimbi'nin bulunduğu mahalle âid olmak üzere gösterilen sahayı tahdid eder mâhiyette etmektedirler. Meselâ F. Giese'nin neşretmiş olduğu *Anonim Tevârih-i âl-i Osman*'da, Çimbi kal'asının bulunduğu yer hakkındaki târif şöyledir:

« سلیمان پاشا آنره دستور وپردی سوردیله واردیلر بر ییر بولدیله آدنه ورنجه دیرلر بر حصاردر. کورجدن اشاغه دکر کناراندره کپیونودن یقازو چینی حصار دیرلر آتک مقابله سنده روم ایلی طرفنده...»⁹⁰

Mezkûr eserde gördüğümüz bu mâlûmata, Kanunî devri vezirlerinden, Lütîfî Paşa'nın *Târih-i âl-i Osman*'ı ile Solak-zâde Mehmed Hemdemî Efendi'nin *Tarih*'inde de tesâdüf etmekteyiz. Mâhiyet itibariyle bir birinin aynı olan bu husûsu Lütîfî Paşa, şöyle ifâde eder:

⁸⁸ Mehmed Neşri, *Kitab-ı Cihan-nümâ, Neşri Tarihi*, I, Ankara 1949, s. 172-74. ; Yz. nüs., s. 95, Müze-i hümayun ktp. No. 479.

⁸⁹ Meselâ bunlardan bir kaçını için bk. Üniversite kütüphanesi, türkçe yazmalar No. 2546, 3976, 4144.

⁹⁰ *Tevârih-i âl-i Osman*, Breslau 1922, s. 15-16.

« سليمان پاشا دخي انلره دستور ووردی انلر دخي تماشالقدن آشفه کلبولیدن یوزاری
چمنک حصارى مقابله‌سندہ روم‌اینه کچدیلمر...»⁴¹

Solak-zâde ise, diğerleri gibi Süleyman Paşa'nın Tamaşalık mevki'ne gelişini ve oradan Rumeli'yi seyrederek karşı sâhile çıkmak istediğini izah ettikten sonra, gayet kısa olarak; «salları bahr-ı tevekküle saldılar Gelibolu'dan yukarı Çimnik چمنیک nâm kal'anın kenarına çıktılar»⁴² ifâdesiyle, Çimbi'nin, Gelibolu'nun şimalinde bulunduğunu bize gösteriyor. Nihayet hülâsa olarak söylemek lâzım gelirse, vekayi'nâmelerimizde, Rumeli'de ilk olarak işgal edildiği gösterilen Çimbi kal'asının yeri sarîh bir surette târif edilmiş değildir. Ancak mevcûd tafsilâtlarla mezkûr kal'anın Gelibolu'nun şimalinde ve Anadolu sâhilindeki Viranca hisar mukabilinde olmak üzere, Şarki Trakya'nın Marmara sahillerinde bulunduğu neticesi istihrac olunabilir. Fakat bu kal'anın işgalini müte'akip civarında icra edilen fütûhat dolayısıyla verilen sâir mütemmim mâlûmattan istifâde ederek Çimbi'nin yerini hakıykata biraz daha uygun bir şekilde tâyin ve tesbit etmek mümkündür; zirâ bu kal'aya yakın olduğu söylenen ve ekser müverrihlerimize göre Çimbi'nin fethinden sonra, Gelibolu'nun zabtından evvel elde edildikleri bildirilen Examii⁴³ gibi bâzı tarihi kal'aların yerleri mâlûm olup, bugün dahi haritalarda gösterilmekte; bâzılarının ise اودکوکک⁴⁴ gibi, vaktiyle, hâlen aynı isimleri taşıyan bölgelerde olduklarının, vekayi'nâmelerimizde mukayyed olması, bizi bu husûsta tenvir etmektedir.

⁴¹ *Tevârih-i âl-i Osman*, İstanbul 1341, s.

⁴² *Tarih*, İstanbul 1298, s. 23. Topkapı sarayı, Bağdat-köşkü kütüphanesinde mevcûd bulunan 199 numaralı yazma nüshada dahi bu kısım aynı şekilde yazılı olduğu gibi kal'anın ismi de aynı imlâ ile dir. Bk. 15/A.

⁴³ Bu kal'anın ismi ve mevki'i hakkında, makalemizin mahall-i mahsûsunda ayrıca izâhat verilecektir.

⁴⁴ Meselâ Mehmed Neşri, *Tarih-i Cihannümâ*'sında bu kal'anın yerini şöyle târif etmiştir. «Süleyman Paşa Tekfur Dağı'na varub bulduğu hisarları kimin madara ile kimin yağma ile feth edüb حصارى uc idindiler». (Ankara 1949, s. 181).

Hadîdî ise, *Tevârih-i âl-i Osman*'ında (Manzûm) bu husûsu şu şekilde kaydetmektedir.

ایکی بیکدن زیادہ کچدی لشکر	بر ایکی کون اچندہ داشنوب ار
اوشب فتح ایتدیلمر باعون باری	اوشولونه درلر بر حصارى
الوب فتح ایتدیلمر جمله دیارن	تکور طاغنده اوتکوکک حصارن

Bu vaziyete göre, haritalar üzerinde durum ta'kip edilecek olursa Çimbi'nin, Doğanarlan, Kavak deresi ağzı, İnceburun ve Şarköy istikametinde uzanan bir hat üzerinde ve sahilde olması lâzım gelir. Fakat Görece'ye yakın Viranca - hisar'dan karşı sâhile geçildiği husûsu gözönünde tutulursa bu mevki'in Doğanarlan ile bugün Kazan ağzı mevki'i denilen Kavak deresi mansabı arasında olması daha kuvvetli bir ihtimal dâhilindedir. Maamafih yalnız kroniklerimizin verdiği izâhat ile iktifa etmiyerek, Baş-vekâlet arşivindeki bâzı vesikalardan çıkardığımız netiyelerde bu husûstaki kanaati te'yid etmektedir. Çünkü umûmiyetle vekayi'nâmelerimizin Çimbi'ye civar olarak, ilk fethedilen kal'alar meyanında kaydetmiş oldukları اودکوکک (بلانجی) isminin, Osmanlı imparatorluğu tarihine âid eski vesikalardan Fâtih devri *Tahrir defterleri*'nde⁴⁵, Maalkara kazasının «اری»⁴⁶ nahiyesine bağlı bir köy olarak gösterilmesi, ona yakın olan Çimbi'nin de bu bölgeye civar olacağını isbat eder. Diğer taraftan «اشکونجیان ناحیه کلبولی و تیمارهای ایشان» kaydını müte'akip Gelibolu emîni Hayreddin Çelebi'ye ve Hızır ve Turud (طرد), İlyas adlı şahıslara verilen timar köylerin isimleri

Bk. Üniversite kütüphanesi, türkçe yazmalar No. 1268

Fâtih devrine âid *Tahrir defteri*'nde اری = İbri nahiyesinin bir kariyesi olarak gösterilen اوت کوی، şüphe yokki bugünkü Tekirdağı kasabası civarında olmayıp, bizzat Tekirdağı'nın bulunduğu sahada idi. Zira Kâtib Çelebi'nin *Cihannümâ*'sında dahi رودسجی (Rodosto) diye mukayyed olan mezkûr kasabaya, bilâhira Tekirdağı denilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş devirlerinde Tekirdağı ismi, bir bölgeye âid olup, Gelibolu Yarımadası'nın şimal-i şarkındaki Marmara sahillerine veriliyordu. Nitekim Kiepert'in adı geçen 1870 senesinde basılmış târihi *Rumeli haritası* ile, 1909 tarihinde Londra'da tab'edilmiş olan *Türkiye* isimli haritanın Rodosto paftasına bakılacak olursa, Tekirdağı bölgesinin, Gelibolu Yarımadası berzahr üzerindeki Kavak kariyesine kadar uzandığı görülür. Bk. İnkılâp kütüphanesi, haritalar kısmı, No. 64.

⁴⁵ Bk. Fâtih devri *Maalkara ve Gelibolu kazası tahrir defteri*, s. 5, Baş-vekâlet arşivi No. 12; 879 tarihli *Gelibolu sancağı tahrir defteri*, s. 148 İnkılâp kütüphanesi, M. Cevdet kitapları No. 79; ve 924 tarihli *Gelibolu sancağı Müsellem ve Piyade defteri*, s. 167, Baş-vekâlet arşivi No. 67.

⁴⁶ Baş-vekâlet arşivinde mevcûd *Tapu defterleri*'nde «اری» şeklinde yazılı olduğunu gördüğümüz bu nâhiye merkezi, *Cedid Atlas*'da «ایبرجه» (İstanbul 1219), $\frac{1}{864000}$ mikyaslı *MufasssalRumeli ve Balkan haritası*'nda «ایبرجه» (İnkılâp kütüphanesi, haritalar kısmı No. 19) tarzında yazılı olup, Saros körfezinin şimal sâhilinde ve bugünkü Evreşe ile Enez arasında bulunmaktadır.

ve hâsılatları zikredilirken Kariye-i Examil (قرية اكسيل) isminden sonra « قرية امور بكو جي دخی درل »⁴⁷ kaydının gelmesi, yine bu iki mahallin bir birine yakın bulunduğunu tâyine yardım eder. Bunlardan başka Gelibolu Yarımadası berzahının şimalinde ve Maalkara'nın şarkı ile cenub-ı şarkında bulunan قلامیج ve مستجبلو (مستجاب) kariyeleri, yerlerini haritada tesbit edemediğimiz sair daha bir takım köylerin, mezkûr defterlerde Gelibolu merkez kazasına bağlı bulunan Çimbi nâhiyesine tâbi gösterilmeleri bu nâhiyenin berzah civarında olması lâzım geldiği ve bilâhîre Çimbi'nin nâhiye olduğu husûsunda artık şüphe bırakmaz⁴⁸. Yalnız burada kaydedilmesi lâzım gelen bir cihet de hicri 975 tarihli *Gelibolu Livası Tahrir defteri'nde*⁴⁹ Çimbi ismine tesâdüf edilmemesidir. Bu nâhiyeye bağlı olan köyler tamamen Evreşe nâhiyesine tâbi olarak gösterildiği gibi, Umurbeylü kariyeside Evreşe'nin bir köyü olarak kaydedilmiştir. Bundan, muhtelif tarihlerde, idârî bakımdan bâzı tahavvüllerin vuku'a geldiği ve hicri X. asrın sonlarına doğru Çimbi isminin coğrafi manâsını kaybetmeye başladığı anlaşılıyor.

Yukarıda, isimlerini az çok bir kronoloji sırası ta'kip ederek zikrettiğimiz Osmanlı vekayi'nâmelerinden sonra, daha muahhar târihi eserlerde, bu mes'eleye mütedâir olan mâlûmat gözden geçirilirse, evvelkilerle arada büyük bir fark olmadığı görülür. Çünkü son devir tarihçilerimizin ekserisi, bu vekayi'nâmelerden istifâde etmek suretiyle esatırlarını vücûda getirmişlerdir. Bundan dolayı, meselâ, *Hayrullah Efendi Târihi'nde*⁵⁰, *Târih-i Ebülfâruk ta*⁵¹, Abdürrahman Şeref Bey'in *Tarih-i Devlet-i Osmaniye'sinde*⁵², Ahmed Rasim Bey'in *Resimli ve Haritalı Osmanlı tarihi'nde*⁵³, Ali Seydi'nin *Devlet-i Osmaniye tarihi'nde*⁵⁴ Ahmed Refik

⁴⁷ Hicri 879 tarihli *Gelibolu sancağı tahrir defteri*, s. 95 vd., İnkılâp kütüphânesi M. Cevdet kitapları No. 79

⁴⁸ Hicri 925 tarihli *Gelibolu livası tahrir defteri*, 190/B, 262/B, 265/B, 275/B, Baş-vekâlet arşivi No 75.

⁴⁹ *Tahrir defteri*, S. 42, 62 vd., Baş-vekâlet arşivi No. 490. Daha muahhar devirlerde de vaziyet aynidir; msl. bk. hicri 1003 tarihli *Gelibolu livası Timar ve Müstahfız icmâl defteri*, 17/B vd., Baş-vekâlet arşivi No. 419.

⁵⁰ Hayrullah Efendi, *Devlet-i Aliye-i Osmaniye tarihi*, İst. 1273, III, s. 86.

⁵¹ M. Murad, *Tarih-i Ebülfâruk*, İstanbul 1325, I, 28 vd.

⁵² *Tarih-i Devlet-i Osmaniye*, İstanbul 1309, I, s. 74

⁵³ *Resimli ve Haritalı Osmanlı târihi*, İstanbul 1328, I, s. 25/26.

⁵⁴ *Devlet-i Osmaniye târihi*, İstanbul 1329, s. 62.

Bey'in *Târih-i Umûmi'sinde*⁵⁵ ve nihayet Prof. İsmail H. Uzunçarşılı'nın *Osmanlı târihi'nde*⁵⁶ mevzu'-ı bahs Çimbi kal'asının yeri asla târif edilmeyerek, bu husûsta sâdece, karşı sâhilde, Rumeli yakasında veya kıyısında, Gelibolu muzâfatından gibi müphem cümlelerle iktifa olunmuştur; hatta *Netayic ül-vuku'at* müellifi Mustafa Paşa⁵⁷, *Umûmi Türk Târihine Giriş* adlı eserinde (Osmanlıların Rumeli'ye geçmeleri diye bir bahis olmasına rağmen), Dr. Prof. Z. V. Togan⁵⁸ bu kal'anın adını dahi kaydetmemişlerdir. Ancak, yine muahhar garp müverrihlerinden sayabileceğimiz Hammer ile bilhassa Gibbons'ın bu husûsta vermiş oldukları mâlûmat, yukarıda zikrettiğimiz deliller yardımıyla, Gelibolu'nun şimalinde ve yarım adanın berzahı civarında bulunması lâzım geldiğini kabûl ettiğimiz Çimbi kal'asının mevki'i hakkındaki fikrimizi te'yid eder mahiyettedir. Yalnız Hammer'in⁵⁹ Gelibolu'ya bir buçuk fersah mesâfede kabûl ettiği Çimbi kal'ası, Gibbons'a⁶⁰ göre, «Gelibolu ile boğazın Akdeniz müntehâsı arasında kâin ve Gelibolu'dan at ile takriben altı saatlik mesâfededir». At ile saatta vasati olarak 10 km. kat'edileceğine göre bu mahallin Gelibolu'ya takriben 50-60 Km. lik bir mesâfede olması lâzım geliyor. Harita üzerinde, Gelibolu'dan itibâren şimale doğru bu mesâfe yol boyunca ta'kip edilirse, hakiyaten mevzu'-ı bahs kal'anın tahminen Examil havalisine ve hatta biraz daha ilerisine isâbet ettiği görülür. Netekim 1333 senesinde mârif vekili Şükrü Bey'in delâletiyle tab'ettirilmiş olan *Osmanlı vatanı ve devr-i istilâ* isimli haritaya da bakılacak olursa, bugünkü Doğanarslan'ın şimalinde ve İnceburun'un cenubunda, Kavak deresinin Marmara'ya döküldüğü havalide Çimni imlâsiyle mukayyed bir kal'a harabesine tesâdüf edilir. Gerek Gibbons'un eserinde gerek mevzu'-ı bahs haritada Çimni kal'ası olarak gösterilen harabelerin aslında Lysimahos'un inşâ ettirmiş olduğu kal'a bakiyelerinden başka bir şey olmaması icâbeder⁶¹.

⁵⁵ *Târih-i umûmi*, İstanbul 1328, VI, s. 340.

⁵⁶ *Osmanlı târihi*, Ankara 1947, I, s. 60.

⁵⁷ *Netayic ül-vuku'at*, İstanbul 1327, I, s. 6.

⁵⁸ *Umûmi Türk Târihine Giriş*, İstanbul 1947, I, s. 332.

⁵⁹ *Devlet-i Osmaniye tarihi* (M. Atâ terc.), İstanbul 1328, I, 190.

⁶⁰ *Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşu* (terc. R. Hulûsi), İstanbul 1928, s. 82

⁶¹ 1942 - 1944 seneleri arasında mevzu'-ı bahs muntıkada bilfiil askeri hizmetimi ifâ etmekte iken mezkûr kal'anın harabelerini bizzat tetkik ettim. Bu kal'a harabelerinin M. E. IV asrın sonlarıyla III. asrın başlarında hüküm süren Lysimahos devletine âid olması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü mezkûr

Zirâ bu havalide öyle mühim başka bir kal'a harabesi yoktur. Maamafih, mesâfe bakımından Gelibolu'ya yakın olması dolayısıyla Hammer'in fikrini te'yid eder mâhiyette bâzı mahalli rivâyetlerde vardır. Bu rivâyetlere göre Bulayır'ın cenub-ı garbında ve sâhilde böyle bir kal'a harabesi daha bulunduğu, Osmanlıların evvelâ buraya çıkmış olduğu söylenirse de bu mahalli bizzat tetkik mümkün olamadı. Her ne kadar Çimbi'nin burada bulunması ihtimali az ise de rivâyet tamamen boş olmasa gerektir. Çünkü vekayi'nâmelerimizde, Çimbi'nin fethini müteakip hemen Bulayır altındaki Akça Liman'a gidilerek oradaki gemilerin zabtedildiğinden

devletin kralı Lysimahos, Prof. E. Bosch'ın kaydettiğine göre «M. E. 309 senesinde Trakya Hersones'i üzerinde, Kardiya'nın yerinde yeni bir merkez-i hükûmet te'sis iderek buna kendi nâmına izâfetle Lüsimaheya (Λυσίμαχεια) ismini vermiştir». (Bk. *Helenizm tarihi'nin anahatları*, İstanbul 1943, Ks. II, s. 12 vd.) Yeni kurulan bu Lüsimaheya şehri ise son asırlara âid haritalarda Examil kariyesinin -bugün Examil ismi yalnız bu köye hâkim tepeye münhasır kalıp kariyenin ismi Ortaköy olmuştur - bulunduğu mahalde yâni Gelibolu Yarımadasının berzahı üzerinde, bizim gördüğümüz kal'a harabeleri mıntıkasında gösterilmektedir. (Bk. J. Hellert, *Ayn. Atlas, cartes I.*) Dimek oluyor ki mezkûr şehrin etrafına ve bilhassa berzah boyunca vaktiyle müdafaa vasıtası olarak büyük bir sur'da inşâ edilmiştir. Zirâ Lysimahos zamanında yapılan kal'a, yalnız bu merkez-i hükûmetin etrafına münhasır kalmayarak, Gelibolu Yarımadası'nın berzahı boyunca Saros körfezi nihayetinden başlayıp Examil'den geçmek üzere, Kavak deresi'nin Marmara'ya döküldüğü sahaya kadar, bugün dahi görüldüğü veçhile yer yer devam etmektedir. Şüphesiz, tahminen 6 millik -ki isimden dahi altı mil olduğu anlaşılan bu surun uzunluğu için bk. Dallaway, *Constantinople ancienne et moderne et description des côtes et îles de l'Archipel et de la Troade*, Paris 1796, II, s. 212 - bir mesâfe dahilinde uzanan bu kal'a zamanında bir çok burçları ve divarları ihtiva eden uzun bir müdafa'a surundan başka bir şey değildi. Fakat zamanla harap olarak zâif noktaları ortadan kalkmış olduğundan ancak iki sâhil ile merkezdeki esas müdafa'a noktalarının bakiyeleri bugüne kadar devam edegelmiştir. Netekim el'an tahribine devam olunması bu husûsu açıkça gösterir. Kal'a divarlarının ve burçlarının malzeemsini, inşaatta kullanmak üzere sökerrek götürdüklerini bizzat gördüm. Bu sebepten bir çok yerlerde sâdece surların temel izleri kalmıştır. Bu bakımdan Haydar Alpagut'un tahmin ettiği gibi Examil köyü civârında müstakil tek bir küçük kal'a yoktur. Eski Lysimahos surunun bakiyeleri vardır. Belki vaktiyle bu kal'anın sağlam kısımları mevzi'i müdafa'a vasıtası şeklinde kullanılıyordu. Hatta pek muhtemeldir ki kroniklerimizin ilk olarak zabtedildiğini yazdıkları bâzı küçük kal'alar bu büyük müdafa'a hattının birer burcundan ibâretti. Lâkin bugün hemen hemen hepsi harap olmuş vaziyettedir. Bu bakımdan mes'elenin hakiykatı henüz meydana çıkmış değildir.

bahs olunur. Bu rivâyet mezkûr limanın elde edilmesine dâir de olabilir. Velhâsıl yukarıda, sırasıyla derceylediğimiz eski ve yeni eserlerden istihrac ettiğimiz kayıtlar netiycesinde, Çimbi kal'asının, Gelibolu'nun 50 Km. kadar şimalinde ve Marmara sâhilinde olduğunu söyleyebiliriz. Fakat bu meyanda, bir kısım müelliflerinde, Çimbi kal'asının Gelibolu'nun cenubunda bulunduğunu kabul ettiklerini kaydetmek isterim. Zirâ mes'ele, sâdece Gelibolu'nun şimalinde olduğu müttefikân kabul edilen bir kal'anın tam olarak yerini tesbit değil aynı zamanda bunun Gelibolu'nun şimalinde mi, yoksa cenubunda mı olduğu husûsunu da halletmektir. Çünkü bilâistisna bütün müellifler, Osmanlıların, ilk olarak Rumeli de fethettikleri kal'ayı Gelibolu'nun şimalinde olarak kabul etmiş değillerdir. Çok zâif ihtimaller dâhilinde olmakla beraber, bâzı müahhar müelliflerimiz Çimbi'nin, Nağara burun karşısındaki Sestos سستوس harabeleri civârında olmasının muhtemel bulunduğunun ileri sürmüşler ve bir kısım garp mükerrihleri de, Osmanlıların evvelâ mezkûr harabeler bölgesinde bâzı kal'alar elde ettiklerini kaydetmişlerdir. Meselâ bu meyanda Salaberry ile Mignot'ı zikredebiliriz. Yalnız bunlar, Sestos'a yapılan geçişleri birbirlerine ve bizim müelliflerimize nazaran farklı tarihlerde göstermektedirler. Salaberry, «Osmanlıların Rumeli'ye geçmesi hakkında iki rivâyet vardır. Birincisi sallarla Çanakka'ya boğazını geçerek Sestos kal'ası civârına çıkmak ikincisi Ceneviz gemileriyle geçmektir.» didikten sonra, bu mürûrun tarihini 1353 olarak gösteriyor⁶². Halbûki Mignot, bizim kroniklerin anlattığı yarı efsânevi rivâyeti hikâye ederek, Osmanlıların eski Sestos'taki Hanni kal'asını işgal, daha sonra da Aiosa Conia kal'asını elde ettiklerini kaydediyor; ve bu fütuhâtı müteakip, Kantakuzenos'la, İoannes Palaiologos arasında ceryan eden mücâdelelerden dolayı, Kantakuzenos'un, Orhan Bey'in yardımını talep ederek kızı Theodora'yı ona tezvîc ettiğini yâni 1346 senesindeki vuku'atı anlatıyor⁶³. Lâkin Rumeli'ye meşhur geçişin 1356 da vuku'a geldiği ve fakat 1346 ve onu ta'kip eden senelerde Bizans'a yardım vesilesiyle daha başka geçişlerde olduğu düşünülürse, bu müelliflerin hâdiseleri bir birine karıştırdığı anlaşılır.

⁶² Salaberry, *Histoire de l'Empire Ottoman*, Paris 1813, I, s. 56.

⁶³ Mignot, *Histoire de l'Empire Ottoman*, Paris 1773, s. 107-110.

Londra'da basılmış bazı haritalardan istifâde eden Mehmed Şakir Paşa ve Haydar Alpagut gibi bâzı muahhar müellifler de bu kal'anın bulunduğu mahalli, Çanakkal'a'nın şimalinde ve Nağara burnu karşısındaki Sestos harabeleri civarında gösterirler. Bunlara nazaran mevzu'-ı bahs kal'a, Gelibolu'nun şimalinde değil tamamen cenubunda bulunmak iktiza ederse de, gerek arşivlerimizde mevcûd vesâika, gerek kroniklerimizdeki malûmata müsteniden yukarıda vermiş olduğumuz izâhat, bu kal'anın Gelibolu'nun şimalinde olması lâzım geldiğine şüphe bırakmamaktadır.

Şakir Paşa, Osmanlı türklerinin Rumeli'ye geçmelerini anlatırken; «Süleyman Paşa'ya bir sefir îzâmiyle kendisiyle ittihad için mevâidde bulundu ise de ehemmiyet verilmedikten başka, Kantakuzenos'un arzusu üzerine چپ - چمن - حصار - ویرانجه kal'asında kuvve-i ihtiyâtiye olmak üzere bir kuvve-i askeriye terk ederek kuvve-i bakiye ile Anadolu'ya mürûr eyledi»⁶⁴ demekle, Çimpe-Çimen kal'asıyla Viranca-hisar denilen mahalli aynı yermiş gibi göstermiş⁶⁵; Çimbi hakkındaki bir haşiyede de «Çimpe mevki'i bundan 117 sene evvel 1795 sâli milâdisinde Londra'da basılmış bir haritada Nağara burnu'nun karşısında ve Sestos harâbesinde yâni şimdiki Akbaş-tekkesi mevki'inde gösteriliyor»⁶⁶ ifâdesini kullanmıştır. Şakir Paşa'nın Çimbi kal'asının yeri hakkında başka izâhat veremeyerek yalnız bu sözlerle iktifâ etmesi, onun, mezkûr kal'ayı Çanakkal'a'nın şimalinde ve Gelibolu'nun cenubunda tasavvur ettiğini göstermektedir.

Bu müellife nazaran biraz daha ihtiyatlı hareket eden Haydar Alpagut ise, her iki ihtimâlide göz önünde tutmuş ve «Cimbi'nin

⁶⁴ Mehmet Şakir, *Ayn. esr.* I, s. 262.

⁶⁵ Bu husûs Hayrullah Efendi'nin *Devlet-i Âliye-i Osmanîye tarihi* isimli eserinde şu şekilde kayıtlıdır.

« قارشو ساحلده واقع جي جك ناميله مذکور اولان قلمه که حالا ویرانجه حصار دیمکه مشهوردر اوراسی آوروپا قطعہ سنک روم ایلی الکاسنه عبور ایتمکه اک یقین محلی اولدیقتندن اورایه کچمکه قرار ویردکلرندن اورمانلر آره سنده کیزلنوب سفینه تدارکنده اولدیلر... » Bk. İstanbul 1273, III, s. 86.

⁶⁶ Mehmed Şakir, *Ayn. esr.* I, s. 262. M. Şakir Paşa'nın 1795 senesinde, Londra'da basılmış olan bir haritaya müsteniden târif etmiş olduğu mahalde Boka li kal'ası diye bir hisar gösterilmektedir; bk. *Çanakkal'a Boğazi haritası*, Üniversite kütüphânesi si No 167.

mevki'inde ihtilâf vardır. Bunun berzah üzerinde ve şimdiki Examil köyü yakınında harabesi görülen eski ve küçük bir kal'a⁶⁷ olduğunu iddia edenler bulunduğu gibi, Nağara burnu karşısında bugün Hisarlık dediğimiz kadim kal'adan başka bir şey olmadığını müdafaa edenlerde vardır»⁶⁸ demiştir. Maamafih kendisinin daha ziyâde ikinci ihtimali yâni Çimbi kal'asının, Gelibolu'nun cenubunda bulunduğunu kabûl ettiğini şu : «Azimet noktası olmak üzere Çimbi'yi Yarımada'nın berzahında kabûl edenler tarafından Kemer yanındaki Viranca - hisar, Sestos'ta kabûl edenler tarafından dahi Çanakkal'a'ya bir buçuk saat mesâfedeki Karaca - viran gösterilir. Kayıkların aynı gece içinde geri dönüp takviye bölükleri getirmeleri doğru ise ikinci iddia hakıykata daha muvafıktır»⁶⁹ satırlarından anlıyoruz. Mezkûr müellif, aynı zamanda kayıklarla yâni sallarla geçiş hûrafesine ve mesâfenin en yakın, en kısa olduğu yerden Rumeli'ye geçildiği mes'elesine de kitabında yer vermektedir. Halbûki eserinin diğer bir sahifesinde «Ertesi gün filonun sahneye girmesiyle nakliyat başladı ve üç günde Edincik'ten üç bin kişi geçirildi» diyor ki bu ifâde, Osmanlıların bilhassa Kemer-Görece-Kapıdağ havâlisinden esaslı bir donanma ile sevkıyatı idâre ettiklerini, kendisinin kabûl ettiğine delildir. Nitekim Karesi-oğulları beyliğinin mühim bir kısmı, daha ziyâde sâhil bölgeleri, bu esnada Osmanlı beyliği hâkimiyeti altına girmiş bulunduğundan, tabii olarak donanmaları da Osmanlı beyliği idâresinde idi; ve şüphesiz bu donanmanın mevzu'-ı bahs sefer esnasında büyük rolü olmuştu. Bu bakımdan, Osmanlıların elinde böyle kuvvetli bir donanma mevcûd iken, vekâyi'nâmelerimizin kaydettikleri gibi geçiş için Boğazın en dar yerini tercih etmiş olmaları fikrine, her halde artık yer vermemek lâzım geliyor. Diğer taraftan Haydar Alpagut'un dediğini kabûl ederek Türklerin bir gün sonra Edincik'ten kalkıp Çimbi'ye (bu kal'a Sestos'ta olduğuna göre) geldiklerini kabûl edecek olsak dahi yine Boğazın en dar yerini seçme husûsuna ehemmiyet vermedikleri görülür. Esâsen burada mesâfe mes'elesi de mevzu'-ı bahs olsa yine, Edincik ile Gelibolu berzahı arasındaki mesâfe, Edincik ile Sestos arasındaki mesâfeye nazaran

⁶⁷ Bk. 61 numaralı nota.

⁶⁸ Haydar Alpagut, *Denizde Türkiye*, İstanbul 1937, s. 251-55.

⁶⁹ Haydar Alpagut, *Ayn. esr.*, s. 251 vd.

çok daha yakındır. Binâenaleyh mesâfe bakımından dahi mes'eleyi ele almış olsak, Çimbi'nin yine berzah üzerinde veya civarında olması icâbeder. Bundan mâda Gelibolu Yarımadası'nın en dar yerlerinden biri olan, Saros körfezi nihayeti ile Kavak-deresi ağzı arasındaki berzah üzerinde, her hangi bir mevki'i elde etmek suretiyle şimalden Gelibolu'ya gönderilecek yardımları kolayca kesmek ve askeri bakımdan Yarımada'ya daha çabuk hâkim olmak mümkündür. Sestos'ta elde edilecek bir mevki'in sevk ül-ceyşî ehemmiyeti ile berzah üzerindeki bir kal'anın askerî rolü hiç bir zaman bir-biriyle mukayese edilemez. Tabii burada Rumeli'nin işgali mevzu'ı bahs olduğuna göre, 10-12 Km. lik bir hattın kapatılmasıyla, Bizans'a âid Gelibolu Yarımadası'nın şimal ile olan alâkası temâmen kesilebileceği gibi, buradan Trakya içlerine doğru akmak da daha kolay olacaktır. Şüphe yok ki, yukarıda sâdece Rumeli'ye geçiş senelerini tesbit ettiğimiz Osmanlı türkleri, yaptıkları müteaddid seferler neticesinde, bu bölgelerin bütün husûsiyetlerini, askerî ehemmiyetlerini gayet iyi kavramışlar ve Trakya'nın istilâsı için en ehemmiyetli ve elverişli yerleri çok evvel tesbit etmişlerdi. Bundan dolayı kendilerine uygun gelecek mahal, askerî cihetten dahi Yarımada'nın cenubunda değil, daha ziyâde şimal tarafında, berzah civarında olabilirdi. Nihayet bu kısmı hülâsa etmek lâzım gelirse, sevk ül-ceyşî bakımdan, Çimbi kal'asının Sestos civarında bulunması ihtimâli zayıftır. Ancak yukarıdaki mütalâaların neticesinden bilistifâde, müteaddid def'alar Rumeli'ye geçmiş bulunan Osmanlıların bir veya bir kaç def'asında, Çanakal'a boğazının en dar yerinden geçerek Sestos'a çıkmış olmaları, bunun diğer geçişlerle karıştırılmış bulunmasının muhtemel olduğu şüphesizdir diyebiliriz. Lâkin bu geçişler, hiç bir zaman, Çimbi'nin Nağara burnu karşısında olmasını icâbettirmez. Bizce Çimbi kal'ası Gelibolu'nun şimalinde, Bulayır ile Kavak-deresi arasındaki sâhil boyunca uzanan kısım üzerinde ve kuvvetli bir ihtimal ile Kazan-ağzı mevki'inin cenup sâhilinde bulunmakta idi.

III.

Osmanlıların Rumeli'de ilk fethettikleri söylenen diğer kal'alar. Yukarıda vermiş olduğumuz tafsîlât arasında adı

geçen garp eserleriyle hemen-hemen bütün vekayi'nâmelerimizde türklerin, Rumeli'de evvelâ Çimbi kal'asını fethetmiş olduğu yazılı bulunduğunda halde, bâzı tarihlerimiz ilk olarak اودكوكاك⁷⁰ kal'asının zabtedildiğini kaydederek. Bilhassa Osmanlı imparatorluğu vekayi'ine âid ilk kaynaklardan biri olan Şükrullah'ın *Behçet ü-tevârih*'in de bu husûs gayet sarîh olarak görülmektedir. Meselâ:

⁷⁰ Çimbi hisarının ismi gibi اودكوكاك kal'asının adının yazılış ve okunuş tarzı da muhtelifdir. Her ne kadar bu kal'anın ismi birincisi kadar mütenevvi şekiller arz etmemekle beraber, iki nevi yazılışı bulunduğunu söylemeliyiz. Bu kal'anın ismi gerek vekayi'nâmelerimizde gerek Osmanlı arşivine âid vesikalarda اودكوكاك veya اوتكوكاك tarzında geçmektedir. Meselâ Fatih devrine âid *Maalkara ve Gelibolu kazası tahrir defteri*'nde اودكوكاك (s. 5, Başvekâlet arşivi, No 12); 879 tarihli *Gelibolu sancağı tahrir defteri*'yle (s. 148, İnkılâp Ktp. si M. Cevdet kitapları No. O. 79), 925 tarihli *Gelibolu livası tahrir defteri*'nde (192/B, Başvekâlet arşivi No. 75) ve 975 tarihli daha muahhar diğer bir defterde (s. 660, Başvekâlet arşivi No. 490) اوتكوكاك şeklindedir.

Vekayi'nâmelerimizden *Behçet ü-tevârih* (Ahmed b. Şükrullah b. Şihabeddin tercümesi, Topkapı-sarayı, Revan Ktp.si No. 1096, s. 260/B) ile Neşri'nin *Cihannümâ*'sında (s. 136), *Künh ül-ahbâr*'da (İstanbul 1277, V, s. 46) ve *Tac ü-tevârih* (İstanbul 1279, I, s. 58) gibi eserlerde birinci şekle uygun olarak «اودكوكاك» Hadidî'nin *Tevârih-i âl-i Osman*'ında ise اوتكوكاك diye yazılı olduğu görülmektedir; bak. Üniversite Ktp.si türkçe yazmalar, No. 1268, s. 36/A

Bu bakımdan mezkûr kal'anın ve aynı zamanda kariye isminin hakiyki imlâ şeklini ta'yin güçtür. Mezkûr ismin okunuşu mes'elesine gelince; bu husûsta da tam bir şey söylemek şimdilik bizce mümkün değildir. Çünkü daha ziyâde itimada şayan gürdüğümüz tahrir defterlerindeki isimler hareketsiz olarak yazılmıştır. Ancak Müze-i humayûn kütüphanesinin 479 numarasında kayıtlı *Neşri tarihi*'nin yazma nüshasında gördüğümüz bu isim O d - k ö k l i k tarzında hareketlendirilmiştir. Fâik Reşit Unat ile Doç. Mehmed Köymen tarafından tenkidli olarak basılan nüshada ise bu hisarın ismi, iki yerde geçmiş ve birincisinde «اودكوكاك = Odgüklük» (s. 176-177) ikincisinde sâdece «كوكاك = köklük» (s. 180-81) tarzında kaydedilmiştir. Şükrullah'ın *Behçet ü-tevârih*'inde اودكوكاك diye yazılıdır (yukarıda zikredilen tercüme nüsha). Bu mes'ele üzerinde duran Nihal Adsız, yeni neşretmiş olduğu *Behçet ü-tevârih*'te bu ismi, Ateş-gömlük manâsına gelmek üzere O d - g ö n l e k şeklinde okumak daha doğru olur diyor (bk. *Osmanlı tarihleri*, İstanbul 1949, I, s. 67, not 15). Maamafih Üniversite kütüphanesinin türkçe yazmalar kısmında 1268 numara ile mukayyed olan Hadidî'nin *Tevârih-i âl-i Osman*'ındaki اوتكوكاك şekli de, Nihal Adsız'ın bu şekil okuyuşunu te'yid etmektedir.

Burada tebârüz ettirilmesi lâzım gelen diğer bir husûs da, bir çok vekayi'nâmelerimizde ismi geçmeyen mezkûr kal'anın, diğer adının Bala-bancık olması mes'elesidir. Başvekâlet arşivinde mevcûd tahrir defterle-

« دریا کنارنده کمر نام بر بره ایرشدیلر اطرافی پیشه‌لک ایدی اول پیشه‌لکده بر عظیم کاواله کتوروب بوستنی چیقاردیلر و اول پیشه‌لکدن بر ایکی انج کسوب اول درینی اول انجیره کردیلر شویله کم صال کبی ایتدیلر و ایچنه کردیلر روایت ایدرلر کم قرق کشی صفدی و باقیسی دریا کنارنده قالدیلر دریایی کچدیلر و اودکوکک قلمه‌سنی فتح ایتدیلر و اهلی دپه‌لدیلر اندن صکره ایکسامیلیه قلمه‌سنی فتح ایتدیلر لازمه خبر ایرشدی کفار غایت احتیاط ایتدی...»⁷¹ satırları evvelâ, mevzu'-ı bahs kal'anın zabtedildiğini bildirir.

Şükrullah'a nazaran çok daha muahhar olan Âli ise *Küh ülahbâr*'ında, önce *Aşık Paşa-zâde tarihi*'nde, bu mes'ele hakkında mevcûd rivâyeti nakleder ve bilâhire, Şükrullah'ın vermiş olduğu izâhata temâmen tevâfuk eden kendi kabûl ettiği fikri şu şekilde yazar: «Evvelâ اودکوکک kal'asın aldılar halkın umuma kılıçtan geçirüp ba'dehu اکسمیل kal'asını fethedüp içindeki küffârı haraca kesdiler»⁷². Bu ifâde tarzı اودکوکک hisarının ilk olarak zabtedildiğini bize göstermektedir. Lâkin mezkûr mes'ele hakkında bu iki eserden başka bir yerde mâlûmata tesâdüf edemedik. Diğer bütün eserler, ancak Çimbi'nin fethinden sonra zabtedilen yerler meyanında bu kal'anın ismini zikretmektedirler. Yalnız bu iki tarihe ilâveten bir de Mehmed Neşri'nin *Târih-i cihannümâ*'sında gördüğüm bir kaydı burada zikretmek isterim. Mehmed Neşri, evvelâ efsânevi geçişi tafsil ettikten sonra Çimbi'nin işgalini anlatmakta ve müteakiben de Ayasalonîa⁷³ denilen hisarın alındı-

rindeki kayıdlâra dikkat edilirse bu kal'anın iki ismi ile beraber yazıldığı vâzih olarak görülür. Hattâ 925 tarihli *Gelibolu livası tahrir defteri*'ndeki « ناحیه میغالفره زعامت دفتردار محمد بك ؛ قرية اوت کوکک نام دیگر بلبلنجق... » (192/B, No. 75) kaydı ile hicri 975 tarihli *Gelibolu sancağı mufassalî*'ndeki « قرية بلبلنجق نام دیگری اوت کوکک مع قرية عزربکاو » (s.660, No. 490) ifâdesi bu mahallin evvelâ اوت کوکک ve bilâhire بلبلنجق isimlerini almış olduğunu bize gösterir.

⁷¹ *Behçet üt-tevârih*, 260/B, Topkapı-sarayı Revan Ktp. si No. 1096.

⁷² *Âli, Küh ülahbâr*, İstanbul 1277, V. s. 46.

⁷³ Bu kal'anın dahi ismi, bizim kroniklerimizde pek muhtelif şekillerde geçmektedir. Meselâ آياس لونه (Âşık Paşa-zâde, *Ayn. esr.*, İstanbul 1332, s. 48); ایشلونه (Oruc b. Âdil, *Ayn. esr.*, s., 18); اياشلینه (Mehmed Neşri, *Ayn. esr.*, s. 97, Müze-i hümayûn kütüphanesi No 479); اياشلینه (Mehmed Neşri, *Ayn. esr.*, 129/B, Hazine ktp. si No. 1361); اياسلونه (*Tevârih-i âl-i Osman*, Bresleau 1922, s. 16); اوشولونه (Hadidî, *Ayn. esr.*, 36/A, Üniversite ktp. si türkçe yazma No. 1268); اياشلونه (İdris-i Bitlisî, *Heşt-Behişt*, 62/A, Nuros-

ğundan bahsetmektedir. Lâkin bütün bu izâhat sonunda, «ehl-i islâm elinde öte yakada hisar iki oldu derler ki feth olan hisar اودکوکک اکسامیلیه demesi, kendi devrinde dahi evvelâ اودکوکک hisarının fethedilmiş olduğuna dâir bir rivâyetin mevcûd bulunduğunu da bize göstermektedir. Neşri'nin kendi devrinde dahi ikinci bir ihtimâl olarak kabûl ettiği bu rivâyet şüphesiz diğerlerine tercih edilemez. Bilhassa kendi devri vuku'atını yazan Kantakuzenos'un eserinde ve sâir garp müverrihlerinde müttefikan Rumeli'de evvelâ Çimbi kal'asının zabtedilmiş olduğunun uzun-uzun anlatılması, bu husûsta düşünmeye değer bir taraf bırakmaz.

Nihayet Rumeli'de Osmanlıların ilk olarak elde ettikleri diğer bir kal'adan daha bahsedilir ki bu da Exmail hisarıdır⁷⁵. Yalnız

maniye ktp. si No. 3210) gibi. Bâzı muahhar müelliflerimiz ise bu ismi Ayasalonî (Fevzi) Kurdoğlu, *Gelibolu ve yöresi tarihi*, İstanbul 1938, s. 38); ve Ayasalonî (F. Reşid Unat-Doç. Mehmed Köymen, *Târih-i Cihannümâ*, I, Ankara 1949, s. 177) şeklinde yazmışlardır. Mezkûr kal'anın adını garp müverrihlerinden Th. D'Oksza ise Ayasalonîa tarzında kaydetmiştir (bk. *Histoire de l'Empire ottoman*, s. 120). Buna nazaran bizim kroniklerimizin kullandığı imlâ şekillerinden ekserisini, aynı vechile hareketleyerek okumak mümkündür diyebiliriz. Maamafih diğer kal'aların ismi ve tarihçesi gibi bu kal'anın üzerinde de durmak ve etraflı tetkikler yapmak şüphesiz çok fâideli olur.

⁷⁴ M. Neşri, *Târih-i cihannümâ*, Ankara 1949, I, s. 176.

⁷⁵ Exmail kal'asının mahalli, bugün bir çok haritalarda gösterilmiş ve müteaddid eserlerde zikredilmiş olduğundan üzerinde durmayı lüzumsuz bulmuştuk. Lâkin son zamanlarda, *Osmanlı tarihleri* (İstanbul 1949) nâmîle neşredilen bir eserin, 67. sahifesinde mevcûd aşağıdaki not üzerine, bu husûda da biraz tafsilât verilmesi lüzumlu olduğunu gördük. Ahmedî'nin, Şükrullah'ın, Âşık Paşa-zâde'nin ve Nişancı Karamanî Mehmed Paşa'nın tarihlerini ihtiva eden bu kitabın, *Behçet üt-tevârih'e* âid kısmında şöyle denilmektedir.

«Bu kal'anın adı nüshaların çoğunda hareketli olarak اکسامیلیه veya اکسامیلیه şeklindedir. Dahiliye vekâletinin neşrettiği *Köylerimiz* adlı kitapta bu isme rastlanmıyor. Yalnız 1311 yılında İngilizceden tercüme olunarak bahriye matbaasında basılan *Çanakal'a ve bahr-ı siyah boğazları ile Marmara denizi rehberi* adlı kitapta Akşamî adlı bir köyden bahs olunmaktadır (s. 143). Kitabın ta'rifine göre Bulayır'ın doğusundadır. Denizden yalnız bir kaç yel değirmeni görülür. Şükrullah'ın⁷⁶ söylediği اکسامیلیه her halde bu olacaktır. Anadolu kıyısındaki Kemer'den hareket olunduğu göz önünde bulundurulursa karaya ilk çıkılacak yerlerin ancak bu çevreler olabileceği teslim olunur...»

Bu ifâdeden, Exmail kariye ve kal'asının yeri mes'alesi üzerinde durulmadığı anlaşılıyor. Hâlbuki Trakya'ya âid haritaların hemen-hemen hep-

